

Wij zijn niet van één soort

De onveranderlijkheid, beter nog gezegd: de onwrikbaarheid van ons levenslot — met alle gevolgen van dien — wordt al in de alleroudste literatuur, in de mythen en volksverhalen, schriftelijk zowel als mondeling, overtuigd beleden. De alleroudste tekenen van menselijk gedrag, op één of andere wijze vastgelegd, leveren vaak het tafereel van de mens die op-tornt tegen zijn eigen lot, en later, geraffineerder: tegen de eigen aard.

In populaire vorm beleven wij dit werkelijk dramatische moment al, indien we als toeschouwer bij een rechtzitting de beklaagde zich horen *beklagen*.... over zijn vuige inborst in de trant van Edelachtbare, ik heb 't gedaan, maar kan ik 't nu helpen dat ik zo'n afschuwelijk karakter heb.

In minder melodramatische sfeer kan bovendien elk ernstig mens wel eens zèlf de wanhoop ervaren van tegenzin aangaande de eigen aard. Het is een typisch *menselijke* moeilijkheid, aangezien we principieel een twee-ledige aard bezitten. Wij *zijn* iemand en we *weten* bovendien dat we iemand zijn. We bekijken onszelf. De één heeft dit natuurlijk sterker dan de ander; er zijn ook momenten, dat deze zelfkritiek wel of niet optreedt. In bepaalde situaties gaan we ons gang zonder hinder van enige zelfbeschouwing — er zijn ook ogenblikken dat we onszelf op de schouder kloppen met de vermaning: doe niet zo dwaas.

Goed bezien is dit gespletene van onze menselijke aard zowel fataal als heilzaam, zowel een bron van eventuele ellende als het uitgangspunt voor de opbouw van een gave persoonlijkheid. Misschien is het wel voornamelijk *dit* vermogen van de menselijke geest, dat een rechtvaardiging vormt voor het afwerpen van de dierenhuid en het laten vermolmen van de knots. Maar dat is een andere zaak.

Van de oudste tijden af dus heeft men getornd aan de eigen aard en er zijn eeuwen van reusachtige hoewel stille denkarbeit voor nodig geweest om het probleem *duidelijker* te zien.

Voor de oorspronkelijke denkbeelden op dit stuk heb ik een bijzonder duidelijk verhaal. Het is geleverd door de etnograaf Dr. Alb. C. Kruijdt in zijn boeiende boek „Van Heiden tot Christen”. In het algemeen wil ik aan zijn etnologische conclusies niet veel waarde toekennen, want hij gaat uiterst welwillend om met het evangelie, in het bijzonder wanneer ik liever zag dat hij zich aan de feiten hield. Doch ook dit is bijzaak.

Hij weet meer van de volkeren van Celebes, alsook van hun levensvormen, dan ik ooit van mijn burens zal gewaar worden. Ik heb voor deze toespraak het boek er niet meer bij gezocht, maar ik ken de geschiedenis nog heel precies.

De Toradja's dan, de bergbewoners van Midden-Celebes, geloven dat de mens gemaakt werd en wel op een buitengewoon realistische manier. De naam van de maker luidt Poeë Palaboeroe, dat betekent ongeveer: de boetseerder, de kneder. In enkele gevallen denkt men zich de maker als een echte smid. In de goddelijke smederij wordt letterlijk alles gemaakt wat hier op aarde bestaat. Op lange, onafzienbaar lange planken — dat kunt U zich wel voorstellen — liggen daar de Hamers gereed, die de Grote Maker bij zijn onophoudelijke karweien nodig heeft. Daar liggen de Hamers om varkens mee te smeden ook die voor honden. Talrijk zijn natuurlijk ook de gereedschappen waarmee mensen worden vervaardigd, want dat is eerst recht een ingewikkeld werk. Voor alle gestalten en vormen, dikken en dunnen, langen en korten, rechten en krommen, pezig en vlezig — voor alle corpussen kortom zijn aparte Hamers. Maar ook voor *halve mensen*.

Er komen namelijk bij verschillende volken van de Archipel verhalen voor van *halve mensen*. Sommige etnologen die ik er over gelezen heb speculeren een beetje — naar mijn smaak — omtrent de oorzaken van het ontstaan van deze mythische constructies. Ik weet er evenwel weinig of niets van en ga er dus aan voorbij om mijn verhaal te vervolgen.

Zo'n bepaalde halve mens nu wordt zich op zeker moment pijnlijk bewust van zijn onvolkomenheid en worstelt met zijn verlangen om een complete gestalte te verkrijgen.

Hij gaat in opperste nood langs allerlei moeilijk vindbare wegen naar de Grote Maker.

Deze ontvangt hem boven verwachting uiterst vriendelijk in de grote imposante smederij en braagt hem tenslotte: „Waarom heb je al die moeite gedaan om mij te bereiken? Wat wens je nu eigenlijk?”

„Ach Heer”, zegt de halve, die helemaal ongelukkig is, „ik voel mij zó ellendig doordat ge me maar een half lichaam hebt gegeven. Ik zou zo graag willen dat ge me weer omsmeedde zodat ik een héél, gaaf mens was, want er wordt om mij gelachen.”

Dat is natuurlijk verschrikkelijk, en de Grote Maker is in het geheel niet onwillend: „Dat wil ik eigenlijk ook wel graag doen” zegt hij na enig nadenken, „Kijk hier op deze planken liggen alle Hamers waar ik mensen mee maak. Kies nu zelf maar eens de Hamer uit waar ik je mee moet omsmeden.” De halve is niet weinig verheugd over deze goddelijke inschikkelijkheid en gaat terstond naarstig zoeken onder de vele gereedschappen naar de beste hamer om zich een nieuw en aantrekkelijker lichaam te laten smeden. Eén voor één neemt hij de vele vele verschillende hamers in de hand, weegt ze op de vingers — zijn besluit zal geen half werk meer zijn.

Na lang en serieus zoeken evenwel heeft hij een hamer gevonden, die hem het mooiste schijnt te beloven.

Hij gaat er mee naar de Grote Maker — die allang weer tot zijn oneindige werkzaamheden was teruggekeerd — en vraagt deze om hem met de gekozen hamer om te smeden. De Grote Maker glimlacht echter want zie — de hamer die de halve met zoveel zorg, maar met het hem eigen begrip, had uitgekozen, is precies de hamer, waarmee halve mensen worden gesmeed. Zo bleek dus dat de Grote Maker hem de gestalte had gegeven, die de halve zelf in volle vrijheid, ook zou hebben verkozen.

In mijn eigen bewoordingen heb ik uit het geheugen dit verrukkelijke verhaal naververteld. Het heeft mij altijd — naast vele soortgelijke histories van primitief denken — een bijzonder levendig voorbeeld geleken van het volksgeloof dat zich geklonken voelt aan het geschapene: lichamelijk zowel als geestelijk; een geloof dat aanneemt dat de mens onveranderlijk is en bovendien: dat wat *bestaat* als zodanig ook *noodzakelijk* geacht moet worden. Ik kan me vergissen maar ik zie het niet anders.

Versterking voor mijn mening verkrijg ik nog door het evidente feit dat de psychologie, dus eenvoudig gezegd: de kennis van het geestelijke proces, aanvankelijk steeds de neiging heeft gehad, haar bevindingen spoorlags in een typologie, een schema van menselijke typen, neer te leggen. Daar lag naar mijn mening, nagenoeg dezelfde overtuiging aan ten grondslag die we in sterkere mate terugvinden bij de Toradja's uit mijn verhaal.

Ik heb de indruk dat we één en ander nu wel *beter* weten, hoewel het er feitelijk op neer komt, dat we *minder zeker* weten. De laatste dertig, veertig, vijftig jaar heeft de nauwkeurige studie van het menselijke gedrag en de achtergronden daarvan er bij velen toe geleid om het nogal stabiele begrip *karakter* te vervangen door de term: *reactiewijze* , die meer beweeglijkheid suggereert. De invloed, die in een bepaalde situatie op de psychische processen van een individu uitgaat, wordt steeds hoger aangeslagen.

Er zijn echter bepaalde gebieden, waarop men nog hardnekkig doorgaat met mensen te beschouwen als loszwevende persoonlijkheden, *die eens en vooral* op zekere, uiterst jeugdige leeftijd, zo niet bij de geboorte reeds, zijn gevormd en daardoor onveranderlijk langs een bepaalde route door het leven stevenen.

Dat was dan het terrein van de politiek en tegenwoordig ook wel dat van de levensovertuiging.

Enkele tientallen jaren geleden heeft men geprobeerd een „psychologie van de revolutionair” op te stellen, door allerlei gemeenschappelijke kenmerken van linkse opposanten te sorteren en een suggestief beeld van de opstandige-van-nature te schetsen. Later stelde men de democraat tegenover de dictatoriaal-gezinde op grond van louter psychische en daarmee samenhangende lichamelijke kenmerken.

Dit is wel een vergissing. Maar men haalde er de temperamentenleer van de bekende Duitser Kretschmar bij om te concluderen: dat echte democraten overwegend voorkomen onder het zogenaamde pyknische type, (kort rond en vet) terwijl de dictatoriaal-gezinden in de meeste gevallen tot het asthenische type behoorden (d.w.z. lang, benig en mager).

Het is meen ik, zonder nader ontleding wel duidelijk dat hier een soort van hoerastemming der jonge psychologie tot volstrekte blindheid voor alle andere factoren heeft geleid, doordat de emotionele en biologische bijzonderheden van de mens grenzeloos werden overschat en dat vaak oorzaak en gevolg werden verwisseld.

Ik heb de indruk, dat een meer moderne zienswijze met dergelijke brute overschattingen toch wel heeft afgerekend.

Er is niettemin één gebied waar de psychologische kenschetsing nog hardnekkig wordt gehanteerd. Dat is dan het gebied van de levensovertuiging, in het bijzonder de tegenstelling tussen godsgeloof en ongelooft. Daarbij gaan we dan nog voorbij aan de jammerlijke poging om het ongelooft als een ontwikkelingsstoornis te karakteriseren.

Minder opzettelijke voorbeelden vragen onze aandacht, waarbij het bewuste ongelooft, dat in het moderne humanisme toch vrij sterk is vertegenwoordigd, wordt vastgelegd aan een zeer speciale, bepaald niet zo erg gunstige geestelijke geaardheid — om het daarmee dan meteen ook maar af te doen.

Men begint dan het ongelooft in het algemeen te laten voortvloeien uit een zeer sterke mate van *individualisme*. Dat is het grondbegrip. Maar dan ziet men drie wegen die de losgeslagen mens kan gaan. Er is een intellectualistische vorm van ongelooft, gevoed door de eigenschap die aan de *verstandelijke* overwegingen nadrukkelijk de voorkeur geeft.

Er is ook een mystieke vorm van ongelooft, waarop men alle bestaande erediensden en belijdenissoorten achter zich laat om een strikt-eigen relatie tot de kosmos te vinden.

En tenslotte ligt er de weg der *sociale-hervormingsgezinden* die, erg ongeduldig, de hemel op aarde willen plaatsen.

Een kern van waarheid schuilt er in deze rubricering van het geloof wel, maar er is een klank aan gegeven van iets definitiefs, van iets onontkoombaars. Het is eigenlijk een beleefde wijze om de oude gedachte van de predestinatie, van de voorbeschikking, toch weer te voegen in een moderne strategie tegen de mens die het zonder kerk, ja zelfs zonder godsgeloof wil stellen.

Het meest opmerkelijke feit in al die algemene kenmerken van de ongelovige is wel: dat het een verregaande, door niets gerechtvaardigde eigengereidheid zou wezen, die de ongelovige op zijn dwaalwegen doet ronddolen.

Een hoogst merkwaardig verschijnsel is dit evenwel, let U maar eens op. In wezen zou men ons humanisten, die het buiten het traditionele godsgeloof willen stellen, graag weer zien terugkeren in kerk en gemeente. Doch tegelijkertijd, in het vuur van de discussie, kan men er niet toe komen enig *objectief* motief, enige onpersoonlijke waarde aan ons standpunt toe te kennen — en verlegt men de oorzaak van onze dwaling naar ons karakter, naar ons type, naar onze vaste eigenschappen.... waardoor terugkeer naar de kerk alleen maar onder de wonderen gerangschikt zou kunnen worden.

Ons verenigt werkelijk niet één karakteristiek. *Wij zijn niet van één soort*. Er liggen aan het standpunt van de humanist werkelijk *objectieve* overwegingen ten grondslag. In de zondagochtendtoespraken zijn onze redenen voor de diverse schakeringen herhaaldelijk uiteen gezet.

Zonder twijfel leeft in onze kringen een mate van *individualisme* — maar dit is een zeer gevaarlijk woord, want het dekt in het algemeen gesproken zowel de meest eigengereide en stokstijve orthodoxie van een Broeder Marinus, als de allerverfijnste vormen van zelfstandigheid en oorspronkelijkheid. Bovendien zijn ook deze vormen van *individualisme* geen eigenschappen waaraan men zich principieel niet kan ontworstelen of waartoe men zich — als weerhouden door een duivelse klauw — niet kan verheffen.

Wij zijn van vele kanten gekomen en de gang van ieder onzer naar de levensovertuiging van het humanisme, was wezenlijk verschillend. Wij veroorloven ons bovendien de weelde om als humanisten vaak nog verschillende wegen te gaan.

Waar zelfs de hamers van de Grote Maker der Toradja's *reageren* op wisselingen in hun situatie, op vocht- en temperatuursverschillen onder meer — zo reageren ook wij op de diverse situaties waarin wij verkeren, waarin wij bestaan.

De ondergrond van het menselijk gedrag is oneindig veel gecompliceerder dan men suggereert met al te stellige theorieën waarin men te kennen geeft dat het karakter of de strijd om het bestaan de hoofdrol speelt.

De humanisten behoren niet bijeen door karaktereigenschappen — wij hebben de overtuiging, dat *overwegingen* van *objectieve* waarde ons *samenbrachten* en we ontleen een groot élan aan de wetenschap dat deze *overwegingen* in steeds sterkere mate reeds sinds eeuwen zijn ontwikkeld door nobele mannen en vrouwen van *verschillende* aard en ander temperament.

P. SPIGT.

HET WOORD VAN DE WEEK

9 februari 1958

VERSCHIJNT WEKELIJKS

11e jaargang nr. 6

D. TH. WINTER

ROOSEVELTLAAN

AMSTERDAM - 2 . 2 - 10

^W
Frankering bij
Abonnement
UITRECHT

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

145 #

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.